

Лука Мичета

КАРАЂОРЂЕ

БИОГРАФИЈА

Књига прва

Copyright © 2018, Лука Мичета
Copyright © овог издања 2018, ЛАГУНА

Илустрација на корицама

Народни музеј у Београду: Урош Кнежевић, *Карађорђе*,
19. век, литографија, 54 x 35,5 cm, инв. бр. 035_478

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Њ. К. В. кнегињи Јелисавети Карађорђевић,
чијим сам пријатељством и кумством почаствован*

Садржај

Реч захвалности.	11
Уместо увода	13

I

Карађорђе и Бетовен (24) • Порекло вожда Карађорђа (37)
• Убиство оца (44) • Како је Ђорђе постао Карађорђе (53)
• Јосиф II и Срби (56) • Срби се дижу уз помоћ Аустрије
– оснивање фрајкора (61) • Француска револуција и смрт
Јосифа II (67)

II

Стање у Турској (75) • Султан Селим III и Београдски
пашалук (80) • Јаничари и Београдски пашалук (89) •
Повратак јаничара (97) • Страховлада дахија и Српска
револуција (107) • Заклетва проте Атанасија Антоније-
вића (114)

III

Сеча кнезова (123) • Скуп у Орашцу – избор вожда (128) • Прве устаничке борбе (135) • Погубљење дахија – Карађорђево тријумф (146) • Преговори устаника и дахија уз аустријско посредовање (155) • Однос „царствујушћег града Вијене“ према српским устаницима (158) • Русија и српски устанак (164)

IV

Интернационализација устанка (175) • Српски устаници у Петрограду (183) • Бећир-паша поново у Београду (187) • Повратак српске депутације из Русије (197) • Настанак српске војске (200) • Битка на Чокешини (207) • Скупштина у Пећанима (214)

V

Српска депутација у Цариграду (225) • Бој на Иванковцу (228) • Значај Божидара Грујовића (232) • Установљење Правитељствујушћег совјета (241) • Освајање Смедерева (246) • Трафалгар и Аустерлиц – Бонапарта постаје Наполеон (253) • Остружничка скупштина (258)

VI

Турске припреме за напад на Србију 1806 (275) • Битке на Јеленци и код Дежеве (286) • Црногорци и устанак (289) • Припреме Срба пред турску офанзиву (303) • Мисија Петра Ичка (310) • Почетак турске офанзиве на Србију (316) • Убиство брата (323)

VII

Бој на Мишару (331) • Бој на Делиграду и повратак Петра Ичка (339) • Карађорђе осваја Београд (347) • Пад Шапца

- (358) • Долазак Доситеја Обрадовића међу устанике (361)
• У руском загрљају (372) • Руска дипломатска еквилибристика и Срби (389)

VIII

- Битка на Штубику – заједничка победа Срба и Руса (395) • Долазак Филипа Паулучија (400) • Мир у Тилзиту и Слобозији (406) • Мисија митрополита Аксентија (419) • Атентат на Карађорђа (424) • Мисија Константина Константиновича Родофиникина (428) • Велика школа – возљубите мудрост и науку (443)

IX

- Карађорђе и остале вође (451) • „Раја јуче – раја данас“ (456) • Устанички закони (460) • Кураж Младена Миловановића (465) • Неограничена овлашћења конзула Родофиникина (468) • Борба за самосталност (476) • Родофиникин – дипломатски виртуоз (483)

X

- Преговори у Голубињу (489) • Ерфуртска конвенција и Срби (494) • Јачање руског утицаја (501) • Тицанова буна (518) • Травнички конзул (522) • Наполеон поново у Бечу и Шенбрунски мир (525) • Кампања Ахмед Хуршид-паше на Србију (528)

РЕЧ ЗАХВАЛНОСТИ

Почетком 2017. године током разговора с Његовом светости патријархом српским господином Иринејем о лично-сти, владавини и делу деспота Стефана Лазаревића дотакли смо се и двестоте годишњице убиства вожда Карађорђа.

На моју констатацију да се није посветила заслужена пажња овом изузетном историјском догађају, Његова светост ми је казао:

„Ето разлога више да напишете Карађорђеву биографију, повест о том херојском добу и васкрсу државе српске.“

Речи српског патријарха биле су више него инспиративне да се упустим у писање књиге о српском Војду и Српској револуцији – која је пред вама, драги читаоче.

Овом приликом и на овај начин желим, још једном, да изразим дубоку захвалност Његовој светости патријарху српском господину Иринеју – за подстрек и охрабрење.

Л. М.

У Београду,
на Светог Николу 2017.

УМЕСТО УВОДА

*Рече Бої да се Србија ослободи
и би Карађорђе.*

Јован Стерија Поповић

*Сад на Србију све њега:
Србија је сад у њурском царству,
као Француска у Европи.*

Вук Стефановић Караџић

Срби су вековима били „искључен народ“ – нису могли да буду део Запада, а нису хтели да буду део Истока, османлијско-исламске сфере. Био је то народ који је умом био у другом добу, добу своје средњовековне славе и значаја, тешко патећи у времену у коме је чекао крај своје злехуде судбине – да „из старог пепела сине искра“. Било је то болно „живљење у поређењу“.

На самом почетку 19. столећа – које је, рећи ће Балзак, у „свој својој величанствености блистало“ – Француска је добила новог цара Наполеона I, који је немилосрдно кренуо у освајање Европе, а Срби вожда који их је неустрашиво повео у борбу за ослобођење од турске окупације.

Ако би се као мерило међу људима узимали интензитет страсти, снага воље и величина циља, онда у том добу са Карађорђем би могао да се мери само један човек – Наполеон. Само француски цар је могао да буде еталон за мерење српског Вожда.¹

У доба у коме је била „будна само душа мача“, Карађорђе је показао Србима да опет могу да имају отаџбину.

Карађорђева страст је борба, његов карактер ритерски, његов циљ „незаборављена света слобода“ његовог народа. Ова жестока природа – тај спој „гранита и ватре“ – не прашта колебљивост и слабост, јер сам није колебљив а понајмање слаб.

„Храброст, присуствије духа, рјешителност у случајевима сумњитељнима и вјештина с мноштвом заповједати, то су његовог карактера одличне биле черте“, оставиће записано Георгије Магарашевић (1793–1830), историчар, утемељивач часописа *Лейпциг Мајинце српске*.

Када је на бојишту Карађорђе је код куће – јер му је кућа претворена у бојиште. Он је био ту домаћин који отворено, прсамице дочекује османлијску авет, као што су хероји из легенди дочекивали змајеве и аждаје. Такође, ни у Карађорђевим дипломатским активностима нема претварања, нема макијавелизма, већ их карактерише искреност, готово до наивности. Иако је брзо схватио да је европска дипломатија „вештичје коло“ а Србија увек нечија прђија, тешко се сналазио у европском дипломатском клупку

¹ Треба у овом контексту поменути и Симона Боливара (1783–1830), јужноамеричког револуционарног вођу за кога је Иво Андрић казао да је „највећи идеолог јужноамеричке независности и њен стваралац у исто време, човек који је ослободио преко десет милиона душа“, један од оних људи – као и Карађорђе – „чији пут иде високо и светли надалеко, а чије гашење, нагло, личи на пад комете“.

урота, лажи и лицемерства, опсенарства дрских глумаца отмених европских дворова.²

Била је страшна надмоћ његовог еруптивног темперамента који, уоквирен жељом за слободом, и најтежим чиновима даје онај смисао који Вожда не сврстава међу самовољне тиране без племенитости. Био је заточеник врлине која је умела да га доведе и до неких дела којима се није поносио, а која ће му спочитавати они гори од њега. Мали умови, ситне душе, нису схватили да њега судбина није уздигла само зато да би њих унизила. Неки од војвода који заједно с Карађорђем учествују у овом грандиозном делу, почињу да мисле да би до њега стигли и без Карађорђа, без његове стваралачке силе.

Амбиција осредњих личности не иде даље од личних интереса. Војводе су желеле феуде, спахилуке, а он државу. Они су били карактеристичне личности свога времена, а само је Вожд био личност за сва времена. Он је угњетену и ујармљену рају окрилатио, поново од ње створио народ, народ који је он бранио – како сведочи савременик Првог српског устанка и писац његове историје Лазар Арсенијевић Баталака (1793–1869) – „и од спољашњег непријатеља али и од унутрашњих зликовачких поступака“.

У сенци тадашње велике европске историје, у којој доминира старо, проверено начело: једна глава – једна сабља, делима безмерне храбрости Срби с Карађорђем на челу долазе до нових спознаја, до оних спознаја којима се

² Шта се све радило и какве су све потезе повлачили европски дворови да би у тешким, неретко и закулисним дипломатским акцијама остварили своје циљеве, доброно сведочи потписивање Ерфуртске конвенције између Русије и Француске 1808. године, када је Наполеон, да би импресионирао руског императора Александра, на потписивање довео комплетан ансамбл чувене Француске комедије, писца Јохана Волфганга фон Гетеа (1749–1832) као и философа Артура Шопенхауера (1788–1860).

мењају дојучерашња мерила политичких циљева. Оно о чему јуче није могло ни да се сања сада постаје недовољно. Кристализација столетних нада и жеља.

Срби су узели судбину у своје руке, како је студенти-ма говорио кроз своје стихове Иван Југовић (1772–1813), професор Велике школе, основане управо за време Првог српског устанка:

*Србија царица
Пресвeйлаіо лица
Скиийшар сама держийи свој*

Нагомилана столетна патња српског народа давала је Карађорђу не само снагу већ и мудрост, за ону дозу смелости при доношењу одлука која једну личност диже до националног узора – до мита. Судбина му је доделила да јуначки, маршем уђе у вечност, у историју свога народа. Са страсним инстинктом рођеног вође постаје Вожд – постаје велик као и његово дело.

Био је свестан да је тешко покренути тај џиновски талас народног незадовољства, али и да је још теже њиме управљати. Зато његово начело није било далеко од једног начела које је изнедрила Француска револуција: „Слобода или смрт – бирајте.“ Увек на међи смрти, Карађорђе је одабрао *Слободу* за лозинку свог времена и свог народа – по цену смрти.

Ако има извесне упитаности над апартном констатацијом енглеског католичког историчара лорда Џона Актона (1834–1902)³ – чувеног противника папске

³ Лорд Актон је много познатији по реченицама које је написао у писму англиканском бискупу Менделу Крајтону 5. априла 1887. године: „Моћ има тенденцију да квари, а апсолутна моћ квари апсолутно. Велики људи су скоро увек лоши људи.“

непогрешивости – да „европска историја почиње од турског освајања“, нема никакве сумње да су српски просперитет и нова српска историја почели управо са слабљењем једног некад моћног царства потонуло у анархију, декаденцију и терор, када је Цариград – то „царство света“, како га је назвао Наполеон, или „Турска у Европи“, како је током 18. и 19. века био најпопуларнији назив за овај регион – губио негдашњи утицај на Балкану.

Наполеон је уздрмао Европу – Карађорђе Османлијско царство. С том разликом што је Наполеон покоравао Европу а Карађорђе ослобађао Србију.

Звезде и једног и другог великана, које су се готово истодобно појавиле, гаснуће, такође, скоро истовремено. У оквирима успона и пада Наполеона кретао се и Карађорђеустанак и његова судбина.

Безобална је била посвећеност „хероја тополскога“ идеји да ослободи и сачува свој народ у његовој вери православној. Изградио је богомољу у Тополи „за годину“. „Радо је ишао у цркву и често се Богу молио“, вели његов верни саборац Гаја Пантелић Воденичаревић. Епска традиција памти да је Вожд био побожан, да је јутро отпочињао молитвом и чашицом ракије. То потврђује и сведочење Неше Имраора о боју на Суводолу са Нуман-пашом. Карађорђе, каже Неша, уочи битке, „мало проспава, те устане, умие се и стане будити архимандрита благовештенског Григорија, но овом не буде мило, ал’ кад Карађорђе навали, он устане и стане се спремати на јутрењу молитву“. Такође, Вожд је поштовао обичаје и црквене празнике – кад год је могао гледао је да се „бојеви не туку недељом“, казивао је Секула Гавриловић.

Карађорђе, српски неписмени сељак који је нешто света видео у ћесаревим фрајкорима, о јаду је забавио десет великих везира. Био је у контактима с највећим дипломатама свог доба Адамом Чарториским (1770–1861), кнезом

Клеменсом Венцелом фон Метернихом (1773–1859), грофом Андрејом Јаковљевичем Будбергом (1750–1812), кнезом Николајем Петровичем Румјанцевим (1754–1826), надвојводом Карлом Хабзбуршким, Шарлом Морисом де Таљераном (1754–1838)... Сарађивао је у тешким борбама за ослобођење Србије с руским генералима Михељсоном, Мајендорфом, Прозоровским, Багратионом, Кутузовим... Преписку је водио са царем Француске Наполеоном I (1804–1814), аустријским ћесаром Фрањом I (1804–1835) и руским императором Александром I (1801–1825)... Са султанима – „којима је круна име“ – Селимом III (1789–1807), Мустафом IV (1807–1808) и Мехмедом II (1808–1839).

Српски јунак у галиматијасу светске политике и светских величина свога доба, уздигао је и себе и свој народ. Као што су стари Грци своје хероје постављали као посреднике између неба и земље, тако су и Срби гледали у то доба на Карађорђа као на нешто између бесмртног божанства и њих, смртних људи.

Инциденте је претворио у побуну, побуну у устанак... Неће случајно Леополд Ранке – *Der serbische Herodotus* – српски устанак назвати српском револуцијом.

До Карађорђа Србија је била у Европи, али није била европска земља. Од Карађорђа она почиње поново да добија прве европске обресе.

„Увек на челу, са опанцима на ногама и пушком о рамену, прек, одлучан и храбар“, доносио је Србима победе а међу Турке сејао страх. Буле су расплакану децу ућуткивале плашећи их доласком Карађорђа.

Хроничар Првог српског устанка Прота Матеја Ненадовић (1777–1854), гласовити српски духовник, саборац Карађорђевог од првог дана, сведочи и о односу Срба према свом Војду: „Кад га видоше и његове речи: ’Добро дошли, браћо моја, српски соколови!’ чуше – верујте, децо, да ту

није војник остао који запевао није, а многи је старац радосне сузе проливао, кад је тако дочекао.“

Ова орканска природа, будећи у народу страст за слободом, постигла је циљ који је Вожда уздигао до националне, европске величине. Појавио се из таме времена и урастао у живот и повест свог народа.

Вук Врчевић (1811–1882) сведочи да је Његош у својој соби држао Карађорђеву слику у минијатури испод које су били исписани стихови:

*Само име Карађорђе
Кад Србину на ум дође,
Зайламити се крв у јруди,
Јуначко се срце буди.*

Умео је Карађорђе да буде неправедан – најчешће управо због правде, јер је правда била ретка. Знао је да ако не заштити то мало правде, да је неће бити ни толико. У таквим ситуацијама је, тврди Леополд Ранке, увек говорио: „Бог убио онога ко је крив кавзи.“

Подигао је народ као море давши му снагу буре која у таласима удара и повлачи се да би поново ударила, не дајући Турцима мира, држећи их у сталном страху да сваки следећи удар може бити фаталан, удар који ће их избацити из Србије, из Европе.

У првој посмртној биографији једног Србина објављеној у британским новинама,⁴ речено је и ово о српском Вожду: „Да је имао средстава да доведе стране официре и дисциплинује неустрашиве Србе, можда би и обновио краљевство Србије.“

Носећи се са црним демонима прошлости, сабласним утварама свог немилосрдног столећа и неправдом

⁴ Тајмс, Лондон, 6. септембар 1817. године.

библијских размера, градио је мостове којима ће други прелазити.

Међутим, после слома устанка Вожд је избегао у Русију.

Како су почетак устанка и велики успеси оставили на Србе снажан печат, „када су многи пожелели да на Карађорђевој глави виде Душанову круну“, тако је Карађорђево напуштање Србије и поновни пад Београда у турске руке изазвао страхотан утисак.

Емиграција, то искуство страшније од сваке борбе, изменила је Вождов карактер, изменила заувек до непознајљивости. Утиснут му је у душу нов, тежак белег.

Карађорђев недостојан одлазак резултирао је кобним, неопрезним повратком.

Србин је дигао руку на Србина, кум на кума. Дело достојно азијског душманина. Тог дана је не само херојска Србија доживела своје велико понижење.

Витез је био немоћан пред нискошћу једне подмукле природе која није презала од кумоубиства, од злочина.

Милош ће се дочепати власти – „због које се губи људски лик“ – и изазвати трагедију античких размера.

Србија је била скамењена и нема. Језиви крик из Радовањског луга одзвања кроз мрачне лагуме тегобних векова – и данас.

У тринаест година – од Марићевића јаруге до Радовањског луга, где завршава његова „последња стаза на свету“ – смештена је судбина српског Вожда. Сваком је било јасно да је Карађорђе својим позивом и карактером био предредњен за прерану и наглу смрт, али нико није помишљао на овакву – кукавички и од српске руке. Од гнушања се јежила душа.

„Само су кукавице крволоци“, вели принц српског песништва Јован Дучић.

Карађорђе није правио компромисе са судбином. Када је то учинио, судбина му је окренула леђа.

Карађорђева смрт – „енциклопедијски пример злочина првог реда“, рећи ће Милорад Екмечић – био је тужан епилог једног великог времена, али и ништа мање срамна страница српске историје.

Па макар се пред њим пакао отворио – као што и јесте – Милош, тај несрећни човек, не одустаје од злочина, не страхује од народног беса нити од гнева небеса.

Карађорђе је последњи српски епски јунак, а Милош први у плејади потоњих српских властодржаца који су превасходно мислили како да остану на власти – али и на своју кесу, најчешће заодевајући похлепу националним интересом. Кад је абдицирао 1839. године, нешто више од две деценије откада је наредио да се убије Карађорђе, према рачуну Кнежеве благајне имао је 13.206.801 грош и 8 пара или 550.283 дуката. Тај исти Милош је, сведочи педантни Вук Стефановић Караџић, 1815. године располагао са само 200 дуката.

Измишљаће Милош крупне разлоге да би оправдао свој ситан рачун. Није му успело. Све добро што је изградио, изградио је на незарушивим Карађорђевим темељима.

Обреновићи ће плодове Милошевог злочина уживати 86 година (1817–1903) – када нестају. Налогодавци и убице су дочекали сурову судбину. „Из зла рода да није порода“, како вели српска пословица. И није га било. Није се могло живети „с небом на себи“ ни тада ни пре – никад.

Са Карађорђевог смрћу у Србији је завршено доба дивова.

Али ипак... „Изгубљено сећање пустињу храни“, певао је Бранко Миљковић.

Л. М.

У Београду,
на Светог Николу 2017.

I

Карађорђе и Бетовен (24) • Порекло вожда
Карађорђа (37) • Убиство оца (44) • Како је Ђорђе
постао Карађорђе (53) • Јосиф II и Срби (56) • Срби
се дижу уз помоћ Аустрије – оснивање фрајкора (61)
• Француска револуција и смрт Јосифа II (67)

Карађорђе и Бетовен

На енглеском радију *BBC*, у 18 часова и 45 минута, 27. марта 1941. године – када је било јасно да су Срби одбацили приступање Тројном пакту и када је влада која је потписала Пакт оборена – енглески свештеник Кенан Даглас је поручио Србима: „Ми који вас волимо, молимо се за вас са стрепњом у срцу. Ма шта се догодило у Бечу, ми никад нисмо сумњали у вашу љубав и верност. Ви сте наследници Немање и Душана, цара [треба кнеза] Лазара и људи који су носили црнину 400 [треба 345] година, док велики Карађорђе није подигао крст и покренуо душу Србије да поново извојује своју слободу.“

Европа је тада уочила малени српски народ као и 1914. године, тек када је својом храброшћу и великим жртвама стао на страну прогресивног дела човечанства. Међутим, и тада као и 1804. године, када су се Срби дизали против тираније, Европа је превасходно гледала како да их искористи за своје интересе.

Гргур Јакшић (1871–1955) – који је на Сорбони 1907. одбранио докторску дисертацију *L'Europe et la Résurrection de la Serbie 1804–1834* („Европа и васкрс Србије 1804–1834“)

– устврдиће, с правом, да је Србија била „мало позната Западној Европи пре 19. века“. Разлог томе налазио је овај познати српски историчар у географском положају Србије, с обзиром на то да је српска држава готово у свим епохама своје историје била потпуно затворена између падина јадранских Алпа и огранка Балкана – њене северне границе губиле су се у брдима Северне Србије, а јужне у планинама Албаније, јужне Македоније и Тракије. Када се томе дода вишевековна изолација настала окупацијом од стране једне азијске цивилизације и њене вере, тада потпуно стране Старом континенту, онда не треба да чуди што ће то у драстичном облику променити положај српског народа као и његове односе и прожимање са Европом.

Тада су европска цивилизација и хришћанство дефинитивно добили новог и опасног подстанара – ислам – који ће заједно са Османлијским царством, у вековима који ће следити, оставити снажан печат у европској политици али и у култури.

Турци су, стигавши до пред Беч, озбиљно запретили хришћанској Европи. Када се Оријент пробудио са Османовићима, Запад више није могао да спава.

Срби су после Византије били први на том путу – први су изгубили сан и државу коју неће престати да сањају до појаве Карађорђа, када ће држава Србија васкрснути.

Европа и Србија се пре Турака нису много разликовале. Међутим, пре и у освит слободе и обнове српске државе 1804. године то су готово два света.

Из доба немањићке славе и учености, врхунске уметности и књижевности, величанствене архитектуре блиставих богомоља – српски народ улази у вишевековни мрак и безобалну регресију.

Када је почело да копни то исламско царство, када су му дани били одбројани, зулуми над православним живљем

достигли су границе пароксизма. Али увек је најмрачније пред свитање, стара је мудрост.

У освит српског ослобођења и настајања модерне Србије појављује се човек – Карађорђе – који у непојмљивим тешкоћама и околностима предводи српски народ на путу у слободу, на путу ка државности.

Европске силе као и до тада имају своје ратове за територије, своје амбиције и аспирације... Имају своје савезе и коалиције у којима су често и Османлије.

Али и када ратује, Европа напредује... Можда тада понајбоље?

То је доба када се у немачкој књижевности и музици јавља покрет *Sturm und Drang* („Олуја и нагон“), романтичарски покрет у коме доминирају појединац, емоције, субјективна осећања, природа... У коме ствара једна од централних личности немачке и европске књижевности, великан романтизма Фридрих Шилер (1759–1805); па Јохан Волфганг Гете (1749–1832) – који је Шилерову лобању држао на столу – и који у време Карађорђевог рођења пише роман *Јади младога Вертера*, а у жеку Првог српског устанка 1808. године овај пријатељ српског народа објављује први део једног од највећих дела светске књижевности – *Фауст*...

Песник Клеменс Брентано (1778–1842) те године када се у Немачкој појавио *Фауст*, у алманаху *Sängerfahrt* објавио је 19 српских народних песама... Пре њега ће Гете, још 1777. године, превести *Хасанаиницу*⁵ и отворити српској народној поезији пут ка светској књижевности.

Ту је и горостас Хегел (1770–1831), који историју види као „напредовање свести о слободи“, који ће указати да

⁵ И други велики умови тога времена преводиће *Хасанаиницу*: Волтер Скот (1798), Александар Сергејевич Пушкин (1835), Адам Мицкјевич (1841)...

је човек одређен за слободу и да ниједна друга идеја не влада човеком као та идеја, идеја слободе. Срби су били белодани пример.

Ништа мањи геније Лудвиг ван Бетовен (1770–1827) тих година компонује симфонију посвећену Наполеону првобитно названу *Sinfonia grande, intitolata Bonaparte*, али кад је сазнао да се Наполеон крунисао за цара, наљутио се и претходно име заменио називом *Херојска симфонија*, познатија као *Eroica*... Доба када блиста и магични Николо Паганини (1782–1840)...

У Русији ствара Иван Андрејевич Крилов (1769–1844), славни писац басни у којима оштро критикује слабости и пороке људи не штедећи ни племство, па велики Александар Сергејевич Пушкин (1799–1837), који ће певати и о Карађорђу, о чему ће тек бити речи...

У Енглеској пишу Перси Шели (1792–1822), блистави представник романтизма, који је веровао у свемоћ људског ума, Џон Китс (1795–1821), чије оде спадају у најомиљеније песме енглеске књижевности, те легендарни лорд Џорџ Гордон Бајрон (1788–1824), писац *Ходочашћа Чајлда Харолда*, *Дон Хуана*.... песника који је волео слободу доказујући то и делом – придруживањем 1823. године грчком народу у борби против Османлија.

Томас Пејн (1737–1809), амерички писац и револуционар, оставља нам књигу *Права човека*... Било је то време двојице америчких председника: Томаса Џеферсона, трећег председника Америке (1801–1809), једног од оснивача САД, главног аутора *Декларације о независности*, и Џејмса Медисона, четвртог председника САД (1809–1817).

Какви су само сликари тог времена: Теодор Жерико (1791–1824) познат, пре свега, по слици *Силав Медуза*, са којом започиње романтизам у ликовној уметности, Франсиско Гоја (1746–1828), који слика *Џијанке* познатије

као *Гола маја*⁶ и *Обучена маја* – нова имена ће им дати Инквизиција „због дрскости коју поседују“ – па *Појубљење бранилаца Магрида* 1808. године, серију графика *Ужаси рајџа*... Да поменемо само њих.

У Француској делује Алфонс де Ламартин (1790–1869), који је писао и о нашој Ђеле-кули, Мари-Анри Бел, познатији под псеудонимом Стендал (1783–1842), кога ће Наполеон чим се буде прогласио за цара 1804. године, као двадесетједногодишњака именовати за првог конзула у Италији. Упадљива личност тога доба у Француској јесте писац и дипломата Франсоа Рене де Шатобријан (1768–1848), писац гласовитих мемоара *С ону сѝрану ѝроба*...

То је, дакле, кроки Европе која из даљине, као кроз маглу, готово да не примећује један народ што на њеним обронцима живи у ропцу од османлијског зулума, терора једног султаната на издисају који ће та иста Европа као „болесника на Босфору“ одржавати у животу.

Судбину српског народа из те епохе најбоље је представио Иво Андрић у роману *На Дрини ћуѝрија* када описује како Турци на колац набијају сељака бунтовника Радисава са Уништа који се супротставља тиранству Абидаге, коме је везир поверио зидање моста на Дрини.

Много Срба је своје животе завршило као Андрићев Радисав.

Европа је 1804. године бројала нешто више од две стотине милиона становника,⁷ а у дванаест нахија Бео-

⁶ Шпанска реч *таја* је, у ствари, колоквијални израз који се у Гојино време користио за жене нижег сталежа које су се неретко понашале слободно и провокативно.

⁷ Велика Британија је имала око 16 милиона, Русија приближно 50, Аустрија преко 20, Италија 18, Француска близу 28, Шпанија скоро 11 милиона... Сматра се да је Срба било на Балкану тада у разним државама око 2 милиона – више него Грка, Португалаца, Холанђана, Данаца или Норвежана.

градског пашалука живело је око 470.000 људи. Била је то година када је у Француској усвојен Грађански законик (*Code Civile*)⁸... али и конструисана гиљотина, тај „народни бријач“.

Када се лекар Жозеф Ињас Гијотен (1738–1814) заложиио за гиљотину – коју је осмислио његов колега хирург Антоан Луј (1723–1792) – као хуманији приступ у ликвидирању људи,⁹ он је децембра месеца ту своју идеју образложио у Револуционарној скупштини речима: „Глава ће бити тако пажљиво одсечена да ће она сама [...] пошто буде одвојена, сумњати да је одвојена. Да би се уверила, биће потребно плескање [...] На овај начин осуђеник неће осетити никакав бол, само дашак ветра изнад главе!“

То крволочно доба, и француско и европско, добро одсликавају речи јакобинског генерала Франсоа Жозефа Вестермана (1751–1794), који је угушио устанак у Вандеји, области на западној обали Француске. У извештају Конвенту је написао: „Вандеја више не постоји! Захваљујући нашој слободној сабљи, она је умрла са својим бабама и својом децом [...] ја сам с коњима изгазио децу и посекао жене. Ниједног затвореника нисам пожалио. Уништио сам све.“ Према различитим проценама тада је у Вандеји страдало од 40.000 до 250.000 људи – област је имала око 800.000 становника.

⁸ Треба поменути да је само четврт века касније, 1829. године, Грк Георгије Захаријадис (1778–1850) превео *Code civil* на српски језик „и тако постао први, истина несуђени, писац грађанског законика у Србији“. (Зоран С. Мирковић)

⁹ На двестоту годишњицу Револуције у Паризу су објављена три тома „дневника гиљотинираних“ са списком од 17.500 погубљених, од који су само десет одсто били аристократи а остало свештеници и прости пук, санкилоти. Гиљотина је у Француској укинута 1981. године.

Европа није заостајала за београдским дахијама (*dayi, dayilik*).¹⁰

Међутим, поглед на Србе и Србију тога доба – с краја 18. и почетка 19. столећа – доба када се Турска претворила у „конфедерацију побуњених покрајина“ апсолутно је суморан.

Вук Стефановић Караџић је сведочио да до 1791. године, дакле нешто пре Првог српског устанка – „народ српски нема други’ људи осим сељака“.¹¹

Европа је, дакле, тада други и далек свет.

У Енглеској, рецимо, 1806. године раде 122 фабрике металургије, са 222 високе пећи које производе 250.000 тона лива, за три четвртине више од Француске и за једну четвртину више од Русије. У то време највише Срба се бавило сточарством, а имућнији трговином стоком. У Аустрију је, рецимо, извезено 200.000 свиња и 10.000 грла марве (вредности око 1.500.000 форинти), док је извоз друге робе био готово симболичан (166.000 форинти).

¹⁰ Исламска енциклопедија (*Enzyklopädie des islam*) вели да је то војни чин из доба раног ширења ислама и исламског прозелитизма у раном средњем веку. „Због историјских збивања и насиља којима је народ био изложен од стране дахија, ова реч је добила и шире, општије значење ’насилник, зулумћар, одметник уопште’. Основна лексема, као и сви њени деривати, има недвосмислено негативну семантику. Међутим, у српским говорима са Косова и Метохије ова реч је потврђена као апелатив, без икакве везе са јаничарским титулама, и то у позитивном значењу: *dayjam* – ’јунак, витез’.“ (Снежана Петровић)

¹¹ „Оно мало Срба, што живе по варошима, као трговци (готово саме дућандије) и мајстори (понајвише ћурчије, терзије, јекмеџије, туфекџије, кујунџије), зову се варошани; будући да се турски носе и по турском обичају живе, а уз буне и ратове или се затворе с Турцима у градове, или с новцем бјеже у Немачку; зато они не само што се не броје међу народ српски, него их још народ и презире.“ (Вук Стефановић Караџић)

Упоређивање тадашње Европе и Србије на најбољи и на најсликовитији начин показује величину српског војда Карађорђа и његовог дела.

У доба српског устанка француски кувар Монмирај смишља бифтек „Шатобријан“, а Наполеонов кувар Анри Оливије послатицу која ће одушевити француског императора и остати позната као „Наполеонове коцке“, нешто што бисмо данас могли да назовемо кремпитама...

Лазар Арсенијевић Баталака сведочи да се вожд Карађорђе задовољавао „простом раном – у мрсне дане сувим месом или сиром, а у пост папулом од пасуља [раскуван и изгњечен пасуљ] и којом маслином, које покрај чутурице с ракијом¹² са собом носио“.

Кромпир, с обзиром на то да је „одскора био познат“, јео се врло ретко „понекад само у невољи“. Кромпир ће у Србију донети Доситеј Обрадовић¹³ – који се у својој *Еџици* из 1803. године енергично залаже за сејање и трошење кромпира: „Милиони се људи са кромпири ране и од гладне куте избављају.“

Вилхелм Рихтер (1800 – после 1840), инжењер у кнежевој служби, пишући о приликама у Србији под кнезом Милошем описује и „главног књажевског куvara“ Петра Чупу: „Кнежев кувар изгледа у својој улози као касапски калфа који чак и дроб закланих животиња чисти: у

¹² Ракија – од арапске речи *'araq* – зној, влага (у зиду), јако испарење, обично у турском *ra'ki* – коју су Арапи добијали од палминог сока и преврелог пиринча, позната је у Европи од почетка 16. века. „Код нас је стигла нешто раније, преко Турака, отуда и облик *raki*.“ (Олга Зиројевић) У записима уз дело Константина Филозофа (око 1380 – после 1431) помиње се као „вино жежено“.

¹³ Етнограф и историчар Милан Ђ. Милићевић (1831–1908) – сведочио је „да се прича“ – „да је кромпир пренет у време Кочине крајине (1787) из Немачке и заповест је била издана да свака кућа засеје по један плут кромпира“.

широким српским чакширама, које су се сијале од масти, са прљавом плавом кецељом, старим масним фесом на глави, испод кога увек цури зној, са високо засуканим рукавима и са страшним ножем у зубима, он је врло вешто рукама черечио живину употребљавајући нож само за сечење крупних костију [...] ко би само једанпут видео овог уметника у његовој улози, изгубио би сваки апетит и гледао би да се полако склони да не би морао што окусити од његових мајсторских израђевина.“

Припремање јела је „просто страшно“, каже Рихтер, „оно је убило сваки апетит“ и „са кнежевом кујном не би био задовољан ни имућнији немачки занатлија“.

Све ово указује на дубину понора из кога се Србија, као је казао Доситеј *воздила*.

Сва размишљања о Европи у којој се Срби дижу и разликама у размерама амбиса које су међу њима постојале опеао је песник Мића Данојлић (1937) у песми *Карађорђе и Бетовен*:

*Понекад ми, само од себе, на ум дође:
Шта би се десило да се Карађорђе
Док је, са устјаницима, војевао њред Белом Стеном,
Сусрео са Моцартом, Листом или Бетовеном?
[...]
Зар није чудно да у истом џренуџку живе личности
Које између себе немају баш никакве сличности?
[...]
Колико је џу исјредњачио Немац, колико заосјтао
Словен?
Где стоји Карађорђе, а где је џрема њему, Бетовен?
Карађорђе је џо Мишару џонио хордију, – и џо колику!
Док је Бетовен, на миру, сџварао Хероику.*

Елем у таквој Европи 1804. године 14. фебруара на збору у Орашцу, у Марићевића јарузи, српски прваци који су

избегли Сечу кнезова донели су одлуку о дизању устанка против Турака и за вођу су изабрали Ђорђа Петровића.

Европске силе су до Карађорђа – када је реч о судбини Србије – мењали само слику али не и рам. Карађорђе је кренуо да промени и рам и слику...

Аустријске новине *Ауџбурџише њосџцајџуні* – до своје забране од стране нациста 1935. године, најважније католичке новине у Немачкој – обавестиле су европску јавност 18. марта о српском устанку.

Штутгартски *Алџемајне цајџуні* крајем фебруара исте године доноси вест о српском устанку: „Немири који су избили у Србији између хришћанских поданика и Турака, свакодневно се шире. Велика већина народа бежи у шуму. Према добијеним обавештењима број српских устаника је прешао 6.000, али он расте из дана у дан. [...] Српски народ највише мрзи београдске дахије, које су их последњих година страховито угњетавале. Вођа устанка је Карађорђе, врстан организатор и храбар војсковођа.“

Био је то први помен српског Вожда у страним новинама.

Први прозни текст о Првом српском устанку написао је 1805. године Јоаким Вујић (1772–1847), а објавио га је усвојој *Француској ірамаџици* посвећеној митрополиту Стратимировићу, штампаној у Трсту исте године, у коме пише о српском *возбужденију* и како стране новине извештавају о српским устаницима и Карађорђу:¹⁴

¹⁴ „О српском устанку Вујић није писао само због тога што су то биле савремене новости. Утицало је на то његово родољубље, а највише чињеница што је своју француску граматiku писао и спремао за штампање у Трсту, где је устанак у Србији дочекан са интересовањем и одушевљењем [...] Поред објективног изношења чињеница, Вујић је испољио и своје родољубље желећи да га пренесе и на омладину, којој је граматика у првом реду била намењена.“ (Јелена Шаулић)

„Нисте ли читали новине?

Јест, ја сам их читао. Сказује се да Србија чрез једног својег вожда именованом Црном Георгија, иначе Георгија Петровича, јесу себе у слободу поставили и целу Србију, своје отечество, от варварског несносимог робства турског ослободили.

О, је ли могуће што ми кажете, мој драги господине!

Ово је права истина, јербо последње новине будимске, пожонске, венецијанске и тријестске сказивају много о њима, то јест оне казују да Сербљи вароше и градове Шабац, Рудник, Ваљево, Пожаревац и јоште друге проче јесу оружјем под своју власт подложили и Турке, који су добри били, на миру оставили, а зле што су год нашли, под сабљу обратили.“

Вујић ће овај свој кратки текст завршити вапајем, молитвом: „О Боже! Буди ти милостив бедним христијаном; услиши њиове горке проливајуште сузе, избави их от безчеловечног робства турског, и ја усердно за њих тебе створитеља молити буду.“

Четири године од почетка устанка (јануара 1808) руски часопис *Гласник Европје* – који је тих година у Москви издавао историчар Николај Михајлович Карамазин (1766–1826) – доноси опширан текст са насловом *Ђорђе Петровић Црни – вођа Срба*: „Срби су се под војсковођом Карађорђем, преобразили из мирног у војнички народ. До устанка су Турци неколико пута покушали да убију Карађорђа. Храброст и срећа су га служили, па је постао вођа српског народа и чује се да су га именовали за кнеза. Он је груб, и неписмен, али радан и поштен. Србија му је на срцу и дао би живот за свој народ. Необразован је, али проициљив. Хладнокрван, не плаши се опасности, одлуке спроводи брзо и смело. Он не скрива своје необразовање, као и своју бескрајну мржњу према Турцима, посебно

према дахијама. Свестан је да сам не може све постићи. Срби га обожавају и спремни су да се уз њега боре до краја.“

Карађорђевићевим устанком отворено је српско питање, које је подразумевало национално ослобођење, али и намеру да се српски народ уједини на својим историјским и етничким територијама у заједничкој српској држави.

Почела је, дакле, борба Срба за слободу и своју државу.

Порекло вожда Карађорђа

Ни до данас историографија није утврдила када је рођен Карађорђе.¹⁵ Као најранији датум Карађорђевог рођења узима се 1749. година с обзиром на то да је историчар Лазар Арсенијевић Баталака, савременик Карађорђевог, у његовој биографији написао да је он 1814. године имао око шездесет и пет година.

По неким историчарима Карађорђе је рођен најкасније 1770. године.

¹⁵ Посебно је познат спор између историчара Алексе Ивића (1881–1948), који је заступао мишљење да је Карађорђе рођен 1762. године, и Душана Пантелића, који је сматрао да је вожд рођен 1768. године – јер је спор завршио на редовном суду 1934. године.

Такође, није мање интересантан податак да је француски писац Алфонс Роаје (1803–1875) написао да је Карађорђе француског порекла и да је рођен у Нансију. Његов колега, зачетник француског романтизма Алфонс Ламартин (1790–1869) ову ће Роајеову маштовиту идеју разрадити непуне две деценије касније (1853) у свом делу *Нови џуџи на Исток* у коме категорично тврди да „Црни Ђорђе није био родом из Србије“ већ да је „рођен у Француској, код Нансиа, у ратничкој земљи Лорени“, али је тако добро упио „варварске инстинкте словенске расе као да је њихову крв у венама имао“ док „од француске ништа није сачувао сем авантуристичког генија“.